

HİNDİSTAN'DA BATI SÖMÜRGEÇİLİĞİ, TARİHİ KOŞULLARI VE İNGİLİZ DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ

İnci Yavuz*

“Hammaddeler konuşan armağanlardır. Yeter ki inleyelim. Kulağımıza çeşit çeşit hikâye fısıldarlar: Bir varmış bir yokmuş, der petrol, bir varmış bir yokmuş, der buğday. Her hammadde, mitolojisiyle, diliyle, savaşlarıyla, şehirleriyle, iyisi, kötüsü ve renk renk sakinleriyle bir evrendir. Ve her hammadde, kendini anlatırken, kendince gezegeni de anlatır.”

Erik Orsenna, *Pamuk Ülkelerine Yolculuk*¹

Yunanlılar, İskender döneminde Hindistan'la ilk karşılaştıklarında hayret verici bir yaşam gözleri önüne serilmişti. Edebiyattan sanata, hayat-ölüm inancından filozofların bilgeliklerine, sanattan fen alanına kadar kendilerinde var olmayan birçok farklılığın her biri, Batı için binlerce yıllık bir kültürün ısıldayan yansımaları olmuştu. Hint uygarlığının hayat görüşü, Avrupa'nın temelindeki Latin ve Yunan düşünüşü ile tam bir zıtlık içermektedir. Burada zaman bir düşten ibaretti ve önemli olan düşünmektir. Hindistan'daki telaşsızlık ve alçakgönüllülük, 15. yüzyılda Portekizlilerin Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'a ulaşması ile birlikte Avrupalı ülkelerin sömürü telaşı ve barbarlığıyla çarpıştı. Bu süreçten itibaren hırs ve rekabet içindeki birçok Avrupa ülkesi bu sömürünün liderliği için birbirleri ile rekabet içine girdiler. Yunan'ın ve Roma'nın uygarlığa dönüşümündeki kilit nokta Doğu ile olan ilişkileri idi. Zenginliğin üreticisi Doğu uygarlıklarıydı. Yunan ve Roma'nın nefes almasını sağlayan, onlara can veren miras Doğu'daydı.² Roma'nın yıkılışı ile Ortaçağ yokluğuna geri dönmek zorunda kalan Avrupalılar bin yıl süren sefaletten çıkış yolunu yine Doğu çözümü ile buldular.³ Bu çözümün miladı Ümit Burnu'nun keşfi ile başlatılabilir. Ki Ümit Burnu'nun keşfi bile sadece bir Batılının

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

¹ Erik Orsenna, *Pamuk Ülkelerine Yolculuk - Küreselleşme Üzerine Küçük Elkitabı*, Çev. Sosi Dolanoğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 13.

² “Afrika buğdayı olmadan imparatorluk Roması'nın varlığı düşünülemezdi.” Claude Delmas, *Avrupa Uygarlık Tarihi*, Çev. Nihal Önal, Varlık Yayınları, İstanbul, 1973.

³ Ortaçağ sürecinde Avrupa ticareti yok denecek kadar sınırlıydı. Sedillot'a göre tek tük gezgincilerin yürüttüğü bu alışverişi gerçek ticaret ilişkileri olarak nitelendirmek ise su sızıntısını ırmak sanmaktır. Rene Sedillot, *Dünya Ticaret Tarihi*, Çev. E. Nermi Erendor, Cep Yayınları, İstanbul, 1983, s. 135.

başarısı olarak tanımlanamaz. Çünkü bu zorlu seyahatin/keşfin olumlu sonuçlanmasına vesile olan söz konusu “Doğulu” bir özne vardır: *Arap denizci seyyah Şehabeddin İbn Macid*. Bu miladın ardından, sömürgeciliğin Hindistan’daki ilk temellerini atan Portekizliler, aynı zamanda dünyadaki egemenlik dengelerinin değişimi üzerine de ilk adımı atmış oldular.

Tarihi Koşullar ve Osmanlı Faktörü

“Batı’nın çağ atlaması” olarak nitelendirilen Yeniçağ’daki gelişmeleri, Batı’nın kendi iç dinamikleri ile bağlantılandırılan görüşlere katılmak mümkün değildir. Portekizlilerin bilinmeyen bir rotada denizasırlı seyahatlere çıkmalarına neden olan elbette maceracılık ya da yeni ülkeleri keşfetme amacı ile açıklanamaz. Batı’nın coğrafi keşiflerinin temelinde Osmanlı’yı aşarak bunalımdan çıkış yolu arama çabaları vardır. Osmanlı’nın denetimi dışında Doğu’ya ulaşabilmektir amaç. Yeni bir çıkış yolu, çözüm önerisi değildir keşifler.⁴ Bütün Avrupa’yı yeni deniz yolları bulmaya, Hindistan’a varmak için Afrika’yı dolanmaya ya da batıdan bütün dünyayı aşmaya varıncaya kadar ters işlere iten Bizans’ın yıkılışıdır. Avrupa için bütün tase, Bizans’ın yerini almış Doğu’nun savaşçıları Türklerle karşılaşmadan kendilerini Hindistan’a ulaştırabilecek yeni bir yol bulabilmektir.⁵ İstanbul’u ele geçirmekle Türkler Doğu-Batı ilişkilerini geçici bir süre kesmeye yönelmemiş, aksine bu ilişkileri denetim altına almıştır. Batı’nın yeni durumda bir sıçrama yapmak ya da Doğu (Osmanlı) denetimi altında kimliğini yitirmek durumundadır. İstanbul’un Türklerin eline geçişinden sonra Avrupa geleneksel Doğu-Batı ilişkilerinden vazgeçememiştir. Her şeyden önce Bizans’ın yıkılışı Batı’da Roma İmparatorluğu’nun yıkılışı sonrasında ortaya çıkan durumlardan daha değişik sonuçlara yol açmıştır. Batı, bütün Orta Çağ boyunca yenik durumda varlığını sürdürebilme alışkanlığını elde etmiştir. Bu alışkanlık bazı yeni açıklama ve yeni umut kaynakları arayışlarına neden olmuştur. Umudun kaynağında Papaz Jean’ın ülkesi efsanesi bulunmaktadır. İslam dünyasının gerisinde Hristiyan dünyası yeniden başlamaktadır. Papaz Jean İslamiyet’i arkadan vurup Avrupa’yı İslam kısılcısından kurtaracaktır. Osmanlı yükselişi sırasında da Batı benzer bir inancı sürdürecektir. Doğu’ya giden yolu tıkayan Osmanlı’nın gerisine ulaşmak Batı’nın en büyük tutkusudur. Christophe Colomb’un gezisi bu tutkunun ürünüdür. Batı Afrika’yı dolaşmak ve yeni ufuklara yol açmak istediği için önündeki her türlü engeli bertaraf etme ihtiyacı duymuştur.⁶ Hindistan’a giden yeni bir yol bulmak amacıyla Colomb’un ulaştı-

⁴ Oya Okan, *Batı Düşüncesinde Liberalizm ve Tarihi Koşulları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 51.

⁵ Baykan Sezer, “Doğu Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri”, *Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarihini* içinde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 130.

⁶ Sezer, Baykan, “Niçin Atlantik Ülkeleri?”, “Tarihte Doğu Batı Çatışması Ders Notları - 1996-1997”,

ğı topraklar Batı'ya yeni kaynaklar büyük zenginlik akışına neden olmuştur. Yeni kıtanın keşfi tüm dünya üzerinde alt üst oluşun ve günümüze dek süregelen Batı egemenliğinin de temelini oluşturacaktır.⁷ Batı'nın hem savaş alanında ve hem de yeni serüvenlere açılmak yönünde öncüleri ise İspanyol ve Portekizlilerdir.

Portekizliler Hindistan'da

İstanbul'un fethinin ardından Karadeniz yolunun kapanması ve Akdeniz'deki stratejik noktaların Türklerin eline geçişi bütün yolları kapatmıştır. Doğu'nun hazinelerine nasıl ulaşılacağı kafaları kurcalayan sorun olmuştur. Türkler kaynağın suyunu hemen hemen tümüyle kestikleri için Batı'nın sofralarından karabiber, tarçın, Hindistan cevizi ve karanfil kaybolmuştu. Bu gereksinime de ancak zengin Asya'yla bağlantı yeniden kurulursa giderilebilirdi.⁸ Portekizliler altın ve baharata giden yolu Atlas Okyanusu'nda aramaya, İspanyolların yeni bir kıtaya ulaşmasından çok önceleri girişmişlerdir. Afrika'yı çepeçevre dolaşarak baharat yolunu açmışlardır. Bu Colomb'un yola çıkışından üç yıl öncesine rastlamaktadır.⁹ Batı'dan Hindistan'a ulaşma fikri Lizbon'da filizlenmiş, bu konuda ilk kez Colomb, hizmetlerini Portekiz kralına sunmuştu. Ama Portekizliler başka türlü karar vermişlerdi. Gerçekten de Portekizliler Afrika'yı dolaşma yolunda hayli ilerlemişlerdi. Portekiz kralı Gemici Henri 1415'te, Venediklilerin elinden baharat tekeli almak amacıyla büyük bir girişim başlatmıştı.¹⁰ Portekizliler Afrika kıyıları boyunca yaptıkları seferlerde birçok yeni adalara ulaşmışlardır. Vasco Da Gama 1498 yılında Hindistan'da Kalikat limanına varmış ve oradan ülkenin sembolik armağanları olarak karabiber, kuru karanfil ve tarçın getirmişti.¹¹ Kıyıları

Tarihte Doğu Batı Çatışması, Sosyoloji Yıllığı Kitap 12, Yay. Haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kızılelma Yay., İstanbul, 2005, s. 94.

⁷ Oya Okan, a.g.e., s. 55. "Amerika'da karşılaşılan topraklar yenidir. Batı'nın o tarihe kadar ilişki içinde olduğu toplumlar, Batı soygun ve sömürüsüne karşı bağımsızlık kazanmışlar, örneğin Mısır yıllarca Roma'nın tahıl ambarı olarak işlevini sürdürübilmişlerdir. Ancak Amerikan halkları böylesi bir yağma, talan ve soykırım karşısında aynı direnci gösteremeyeceklerdir. Batı vahşeti karşısında böyle bir vahşeti insan düşünemedikleri, anlayamadıkları için benzer ilişkiler içinde olmaktansa toplu intiharı seçmişlerdir." Baykan Sezer, "Amerika'nın Bulunuşu ve Endüstri Devrimi", 500. *Yılında Amerika*, Yay. Haz. Recep Ertürk, Hayati Tüfekçioğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994, s. 134.

⁸ Rene Sedillot, a.g.e., s. 227.

⁹ Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, Çev. Halim İnal, E Yayınları, İstanbul, 2000, s. 122.

¹⁰ "Bu parlak denizci, Portekiz'in en güneyindeki bir burnuna yerleşerek burada gerçek anlamda bir denizcilik okulu kurdu. Avrupa'nın her tarafından buraya coğrafya, astronomi ve denizcilğe ait haritalı kitapları ve bilginleri topladı. 1419'dan itibaren her yıl gönderdiği bir sefer heyeti aracılığıyla keşifler düzenli ve metodik bir şekilde yapıldı." Halil İnalçık, "Avrupalılar Dünyaya Yayılıyor", *Rönesans Avrupası - Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 131.

¹¹ Rene Sedillot, a.g.e., s. 230.

boyunca gemilerle dolu limanlar, siyah sakallı Hintlilerin uçuşan harmanileriyle dolaşan Araplara karıştığı, eşyaların rıhtımlarda yığılmış olduğu, pazarlarında kalabalık Müslüman, Hintli, Yahudi ve Nesturilerin koşuştukları, alışveriş yaptıkları ve yığınla değerli parayı elden ele geçirdikleri hareketli şehirler, şaşkına düşmüş Portekizlilerin gözleri önüne serilmişti.¹² XVI. yüzyıla gelindiğinde Portekizliler Çin kıyılarına kadar ilerlemişlerdi. İspanya ve Portekiz'in uzak ülkelere ulaşmasında coğrafi konumlarının kendilerine getirdiği avantaj vardı. Bu avantajla yeni yollar üzerinde hâkimiyet kurmuşlardı.

Uluslararası ticaretin en çok kar getiren maddeleri de Asya ve Afrika'dan gelen baharat, ipek, inci, fildişi porselen, itriyat idi. Özellikle, bu dönemde gündelik yiyecek ve içecek, ilaçlarda kullanılan baharat ticareti önemliydi. Bütün bu maddelerin ticareti Mısır ve Venedik'in elindeydi. Venedikliler bu ticaretin deniz yollarını ellerinde tutuyorlardı.¹³ On beşinci yüzyıl boyunca geleneksel güzergâhlar Orta Asya'nın çoğuna egemen olan Moğollar ve 1453'te İstanbul'u da fetheden Osmanlı İmparatorluğu tarafından denetlenmekteydi. Osmanlılar Akdeniz'de de yavaş yavaş belirleyici hale gelmekteydiler. Karayolları tamamen kullanılmaz değildi, fakat risk çok büyüktü. Taşıma ücretleri artmış, karlar ise düşmüştü. Bu şartlar altında Akdeniz yolları pratik olarak kesildi ve Doğu ticaretinin merkezi Batı Avrupa'ya kaydı.¹⁴

Venediklilerin doğu ticaretindeki tekeli başka ulusları engellemekteydi. Bu engeli aşmak amacıyla Batı Avrupa limanlarından okyanus ötesi seyahatlerde bulunan ilk ülke Portekiz olmuştu. Portekizliler her zaman denizden ziyade kara ticaretiyle ilgili olan Hintliler ya da Çinlilerden çok Arapların deniz üstünlüğünü almakla yetinmişlerdi. Kıyıdaki küçük devletlerle çatışmaya girerek, deyim yerindeyse, Hindistan'ın kabuğunu deşebilmişlerdi; deniz ticaretini ellerinde tutan Müslümanlara besledikleri nefret yüzünden kendileriyle dost olan içerideki büyük hükümdarların yardımını da görmüşlerdi.¹⁵

Avrupa Ortaçağ'ı yaşarken, İslam dininin egemenliği Hindistan'a yayılıyordu. Önce Araplar, sonra da Moğollarla gelmişti İslamiyet Hindistan'a. Yeni bir kültürel öge, can atarak sızmıştı Hint varlığına. Ama bütün bu katkılar arasında İslam dini, binlerce yıllık Hint kültürüne en yabancı, en dışarıda kalan ve en az benimsenen

¹² Raimondo Luraghi, a.g.e., s. 122.

¹³ Halil İnalcık, a.g.m., s. 129.

¹⁴ Daha sonra "İngiltere Atlantik'in verdiği olanakları hem batıya (Amerika kıtasına), hem de güneye (Afrika-Hindistan) doğru zorlamalarının ötesinde, her iki yöndeki girişimleri kendi tekeline alarak, örgütleyebildiği ölçüde Batı içinde öne çıkmıştır." Ertan Eğribel, *Geleneksel Doğu Uygarlıklarında Batı Yayılmacılığı: İngiltere'nin Öncülüğü ve Hindistan Örneği*, *Sosyoloji ve Coğrafya, Sosyoloji Yıllığı Kitap 15*, Kızılelma Yay., İstanbul, 2006, s. 170.

¹⁵ Raimondo Luraghi, a.g.e., s. 125.

katkı olmuştu.¹⁶ Portekizliler güçlü ve büyük bir hükümdarlık olan Moğollarla rekabet edemeyeceklerini anlamışlardı. Moğol hükümdarın denizden ziyade karada tarım ve toprağa önem vermesinden yararlanarak okyanusta çatışmasız bir şekilde korsanlık faaliyetlerini sürdürmüştür. Diğer yandan kuzey ve güney Hindistan'a iki ayrı imparatorluk ve iki ayrı gelenek hakimdi. Kuzeyde genişlik ve üstünlük bakımından daha önde olan Moğollar ve Hint geleneği, Güneyde ise Viyanagar İmparatorluğu ve İslam. Portekizliler Viyanagar İmparatorluğu'nun Müslüman düşmanlığından da faydalanarak deniz üzerindeki güçlerini daha da pekiştirdiler. İspanyollar ve Portekizlilerin bildikleri tek ilişki biçimi soykırım, karşılaştıkları ülkelerdeki halkı bire bir kırmak olunca kaynakların, zenginliği üretenlerin tüketilmesi sorunu ile karşılaşmış ve bu ülkeler önderliklerini İngiltere ve Hollanda'ya bırakmak zorunda kalmışlardır.¹⁷ Örneğin 1504'te Portekiz valisi olarak atanan Afonso de Albuquerque'in kendisini "Müslümanlığın yıkıcısı ve yerlileri özgürlüğe kavuşturan" olarak tanımlaması da Portekizlilerin yok etme siyasetini kanıtlamaktadır.¹⁸ Hatta Albuquerque, Mekke'yi alarak peygamberin mezarını bile ele geçirmeyi ve bunu Kudüs'teki kutsal makamlara karşı bir silah olarak saklamayı düşünüyordu. Güney Asya'daki milyonlarca Müslüman, hac görevini ifa etme imkânsızlığı karşısında Osmanlı padişahına başvurdular. [...] Yalnız Müslümanlar değil, Portekiz saldırısına uğraya Hind racaları da Osmanlı padişahını tek sığınacak yer olarak görüyorlardı.¹⁹ Portekizlilerin Hindistan'daki varlıklarının uzun süreli olmayışının birkaç sebebi bulunmaktadır. Birincisi, Portekizliler başlangıçtan itiba-

¹⁶ Raimondo Luraghi, a.g.e., s. 131.

¹⁷ Oya Okan, a.g.e., s. 50.

¹⁸ Albuquerque, bölge üzerinde uygulamak istediği siyaseti bir rapor haline getirilmiştir. Raporda sunulan hedefler şöyledir: "Efendimiz iyin yapacağımız ilk hizmet, Arapları bu ülkenin dışına atmak ve bu Muhammedi hizbi yak etmektir. Böylece bundan sonra bir daha asla parlamayasın. Bu girişimimizden öylesine umutluyum ki, eğer önümüzdeki bu görevi başarabilirsek, Arapların idaresindeki Hindistan da bizim idaremize geçecektir. Zira onların çok büyük bir kısmı, belki de hepsi, bu ülkeyle [yaptıkları] ticaret sayesinde giyinmekte, büyümekte, zenginleşmekte ve geniş hazinelerin efendileri olmaktadır... Diğer bir neden de, bu şehri alarak Kral Dom Manuel'e hizmet etmektir. Zira [bu şehir] Arapların her yıl Boğazlara taşıdığı -bunu yapmalarını engellemeye dönük herhangi bir şey yapmadığımız- bütün baharat ve ilaç [ticaretinin] merkezidir. Fakat eğer onları bu eski pazarlarından mahrum edersek, bu malların ticaretini yapabilecekleri bir limanlan kalmayacak ve [dolayısıyla da] bu bölgedeki rahatlıkları devam etmeyecektir. Zira Malabar'ın biberini ele geçirdikten sonra, her yıl buralardan Mekke'ye taşınan 40-50 gemilik her tür baharat artık taşınamayacaktır. Bunu sağlamak iyin Comorin Bumu yakınlarında sürekli dolaşan, etrafı kollayan eden masraflı ve büyük bir filo gereklidir... Eğer biz Malaka ticaretini onların elinden alabilirsek, 0 zaman, Kahire ve Mekke bütünüyle yıkılacak ve Venedik'e baharat taşınamayacak, [Venedik] tüccarları baharat için Portekiz'e gitmek ve oradan satın almak zorunda kalacaklardır." R. C. Majumdar, H. C. Raychaudhuri ve Kalinkar Datta, *All Advanced History of India*, Londra: MacMillan & Co., 1953, s. 29'dan aktaran: Yücel Bulut, "Hindistan'da İngiliz Sömürgeciliği, Oryantalizm ve William Jones", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi - 6. Sayı, İstanbul, 2003, s. 77.

¹⁹ Halil İnalçık, a.g.m., s. 135-136.

ren ticarete üstün duruma gelmek için bölgedeki diğer tüccar ulusların (örneğin Arapların) faaliyetlerini sahip oldukları donanma gücünü kullanarak zorla durdurmuşlardır. İkincisi, bölgede din değiştirme konusundaki çalışmaları Müslüman ve hatta hoşgörülü Hintli yöneticiler için can sıkıcıydı. İngilizler bu konuda daha nötr veya başka bir deyişle kurnaz davranmaktaydı. Üçüncü olarak, yaptıkları korsanlık faaliyetleri rahatsızlık kaynağıydı. Dördüncüsü, diğer Avrupalı şirketlerin bölgeye gelmesiyle birlikte, Portekizlilerin alt-kıtadan sökülüp atılmasında Hintli idareciler yeni şirketlere, ülkelere (Hollanda ve İngiltere) destek vermişlerdi. Bir diğer sebep olarak da, Hindistan'a ulaşmak için çıkılan seferler esnasında Brezilya'nın bulunmasıyla Portekizlilerin sömürgeci faaliyetlerini Batı'ya kaydırmalarından söz edilebilir.²⁰

²⁰ Yücel Bulut, "Hindistan'da İngiliz Sömürgeciliği, Oryantalizm ve William Jones", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi - 6. Sayı, İstanbul, 2003, s. 78.

*Hollanda Doğu Hindistan Şirketi ve İngiliz Doğu Hindistan Şirketi*²¹

1601 yılında kurulan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ni (British East India Company) örnek alarak, 1602 yılında 540.000 £ sermayeli Hollanda Birleşmiş Doğu Hint Şirketi (Dutch East India Company) kuruldu. Hollanda sömürge siyasetini belirleyen Coen, kıyı ve denizleri denetleyerek ticaret tekeli kurmak yerine, üretim bölgelerini bütünüyle veya kısmen ele geçirme yolunu benimsedi. Coen, Hindistan'da güçlü kara devletlerinin bulunuyor oluşu nedeniyle, bu işi, Cava ve Sumatra gibi Malay adalarında yaptı. Ahalisi nispeten güçsüz, küçük devletçikler idaresinde veya oymaklar halinde yaşayan Endonezya denilen bölgede, bazen zor kullanılarak, bazen yerlilerle -yalnız Hollandalılarla işbirliği yapacaklarına dair- anlaşmalar yaparak ve her önemli görülen yerde üsler ve kaleler inşa ederek Hollanda imparatorluğunun temelleri atıldı.²² Hollanda, on yedinci yüzyılın başlıca kapitalist ulusu olması sermaye birikimini Portekizliler gibi yağma-sömürü gibi zarar verici yöntemlerle oluşturmuştur. Hollandalıların sermaye biriktirme yöntemlerinin bir örneğini Leo Huberman şöyle aktarmaktadır: “Malaka'yı ele geçirmek için Hollandalılar Portekizli valiyi satın aldılar. 1641'de şehre girmelerine izin verdi. Hemen evine dalıp öldürdüler ve böylece ihanetinin bedeli olan 21.875 sterlini vermekten kurtuldular. Ayaklarını bastıkları yerde yıkım başlıyordu. Cava'nın bir eyaleti olan Banjuwangi'de 1757'de 80.000 insan oturuyordu, bu sayı 1811'de 18.000'e indi. Tatlı ticaret!”²³ 17. yüzyıla gelindiğinde Hollanda kapitalizminin en kusursuz örneğini oluşturmuştu. Bütün diğer ulusların kışkırdığı, onunla rekabet edebilmek için bütün güçleriyle çalıştıkları, kapitalizm konusunda model olarak alınan bir ülkeydi. Hollandalılar, Avrupa'daki merkantilist ekonomi²⁴ nedeniyle Japonya, Çin Hindistan'ı, Endonezya ve Hindistan

²¹ 17. yüzyılda Fransa'nın da Hindistan'da sömürgecilik faaliyetleri söz konusudur. Fakat bu çalışmada özel olarak Fransa'ya değinilmeyecektir. Fransa'nın Hindistan üzerindeki denetimi Portekiz, Hollanda ve İngiltere kadar kapsayıcı olmamıştır ve Hindistan'daki girişimleri rakip uluslara nazaran daha geç bir tarihte (1664) gerçekleşmiştir. Hikmet Bayur şöyle aktarmaktadır: “Fransa büyük kara devleti idi ve zaten zengin toprağı, halkını geçindirmeye yetiyordu. Onun krallarının başlıca amaçları karada yayılmak idi. Bu yüzden Fransızlar deniz aşırı uzak yerlere esaslı ve hazırlıklı suretle gidip yerleşme işinde geç kalmışlardır. Bununla birlikte tek tük Fransız gemileri Portekizlilerin Hin denizlerine ulaşmalarından 25-30 yıl kadar sonra oralara gitmeye koyulurlar; ancak bunlar düzensiz özel maceralardan ileriye gitmez. Fransız Doğu Hindistan Şirketi'nin (French East India Company) kararlaştırılan sermayesi de (15 milyon livre) hiçbir zaman bir araya getirilememiştir.” Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: III, Ankara, 1950, s. 93.

²² Yücel Bulut, a.g.m., s. 80.

²³ Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Çev. Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 180.

²⁴ 1450-1750 tarihleri arasında Avrupa'da gerçekleştirilen merkantilist ekonomi anlayışı kısaca şu amaçları ve özellikleri taşır: Stoklar halinde altın ve gümüş sağlamak, devleti, kıymetli madenlerin zenginleştirceği anlayışı, sömürlere düşen görevin ana kara için altın ve gümüş sağlamak ve elden

arasında kurdukları ticaret ağını kendi ülkelerinden para çıkarmadan sürdürdüler. Özellikle İngilizler, kendileri için Endonezya'da yapılabilecek bir şey olmadığını çok çabuk anlamışlardı: Hollandalılar orada kendi topraklarındaymış gibiydiler, kim olursa olsun buraya gelecek herkesin yolunu kesecek kadar denizde güçlüydüler. Bu nedenle İngilizler, yutulması daha zor bir lokma olan Hindistan'a saldırdılar. Çok zengin sonuçlar veren bir karar oldu bu.²⁵ Portekiz ve İspanya Hindistan'da ellerine geçirmiş oldukları denetimi nasıl değerlendirebileceklerini bilememektedirler. Başlangıçta doğrudan bir el koyma söz konusuydu. Ve bu işi Batı açısından başarıyla sürdürebilmişlerdir. Ancak yeni bir denetim kurabilmek konusunda aynı başarıyı gösterememişlerdir. Basit bir el koyma ve yağmalama işlemi söz konusu olunca Avrupa ile ilişkileri sürükleyen İspanyol ve Portekiz gemilerine el koyan korsanlar da en az İspanyol ve Portekizliler kadar başarılı oluyorlardı. Bu ilk başarılarından sonra söz konusu korsanlar kendi örneklerine bakıp bu işin söz konusu biçimde uzun süre süremeyeceğini görmüşlerdir. Kendileri de başka türedi korsanların saldırılarına açıktır. Yeni ülkelere ulaşılmıştır. Yeni düzenlemeler gereklidir. Eski ilişki ve düzenlemeler içinde yeri bulunan, bu yeri yitirmekten korkan İspanya ve Portekiz'in yerini yeni ülkeler alacaktır.²⁶ Bunlardan bir bahsettiğimiz üzere Hollanda'dır. Diğeri ise İngiltere'dir. İngiltere, Batı'nın okyanusta ileri karakoludur. Böylece yeni ülkelerin bulunuşu yeni örgütlenmeler gerektirmiş ve bu örgütlenmeyi Batı'da yeni devletler üstlenmiştir. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (British East India Company) adına görevlendirilen Sir Thomas Roe'un Hindistan üzerinde uygulamak istediği siyaset diğer rakip şirketlere/uluslara nazaran hem daha temkinli hem de kurnazca bir şekilde gelişmiştir. Roe, Portekiz, İspanya, Hollanda'nın savaşa ya da korsanlık siyasetinin kazanç sağlamanın aksine zarara neden olduğunu ve daha önce uygulanan siyasetleri kesin bir biçimde hata olduğunu vurgulamıştır. Bu nokta da belirtmek gerekir ki, İngiltere'nin söz konusu siyaseti gerçekten de rakiplerine nazaran hem daha uzun süreli hem de daha kazançlı imkânlar yaratmıştır. Öncelikle Roe, Portekiz

geldiğince sömürmek olması, dışalımın kısıtlanması ve dışsatımın artırılması, deniz ticaretinin bu dönemde önem kazanması, bir ülke kaybetmeden diğerinin kazanamayacağı anlayışı.

²⁵ Raimondo Luraghi, a.g.e., s. 142. "Kapitalist dünyanın bireyin gündelik hayatına yansıyan parçalarının Hollandalı ressamın tablolarının konusu olma hali 15. yüzyıla dayanmaktadır. Janr (genre/tarz) ressamlığı olarak anılan bu yaklaşım biçimi, günlük hayattan kesitle betimleyen bir resim türüydü. Konuları köylü, şehirli, saraylılara ait olmak üzere genelde üç başlığa ayrılmaktaydı. Hollanda'da janr resminin popüler hale gelmesinde, zenginleşen tüccar burjuvanın kendilerine ve ailelerine ait resim siparişlerinin önemli rolü vardır. Örneğin H. Holbein'in "[Merkantilist] Tüccar George Gisze" portesi kişilerin iş dünyası ile ilişkilerini mekan içindeki faaliyetleri aracılığıyla kurmamızı sağlar. Bu kişiler geç Ortaçağ'dan itibaren Burgonya Düklüğü idaresinde, Avrupa'nın en zengin ve ekonomik açıdan en ileri bölgelerinde, burjuvazinin giderek nüfuz kazanmaya başladığı bir kentsel kültürün parçalarıydılar." Oya Şenyurt, "Jan Van Eyck'in Arnolfini Portresi'nde Gündelik Hayatın Mekan Üzerindeki İzleri", *Sosyolojca*, Sayı: 4, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 255-256. Bu bağlamda "tatlı ticaret" in meyveleri Hollanda resim sanatında da kendini açığa çıkarmaktaydı.

²⁶ Baykan Sezer, "Tarihte Doğu Batı Çatışması Ders Notları - 1996-1997", a.g.e. içinde, s. 95.

donanmasını yenebilecek güçte olmalarına rağmen savaş taraftan değildi; zira ona göre, böyle bir savaş “Moğolları taciz edebilirdi ve dahası bu, yıllarca kazanılacak karın ödeyemeyeceği bir masraf” anlamına gelmekteydi. Roe’nin düşüncelerini anlatan aşağıdaki pasaj, aynı zamanda, Hindistan ve Doğu ticaretinde rakipsiz kalana dek bu düşünme tarzını ve tavsiyeleri dikkate alan ve uygulayan İngiliz sömürgeci zihniyetini anlamak açısından da önemlidir:²⁷ “İlk ulaştığımda, bir kalenin çok gerekli olduğunu anladım, fakat tecrübeler[imin bana] öğrettiği şeydu ki, avantajlarımız için bundan vazgeçmeliydik. Eğer imparator bana 10 tane verirse, ben 1 tanesini kabul edecektim. [Böyle düşünmemin sebeplerinden] birincisi, bu durumun ticaretimize hiçbir katkısı olamayacağıdır. İkincisi, masraf, [yapacağımız] ticaretin kaldırabileceğinden daha büyüktür. Zira bir garnizonu[n varlığını] sürdürüebilmek sizin karınızı yiyecektir; savaş ve ticaret birbiriyle uyuzmaz. Kanaatimce, deniz haricinde kendini asla kendinle meşgul etmemelisin, orada kaybedebileceğin sıklıkta kazanabilirsin de. Portekizliler, pek çok zengin yerleşimleri olmasına karşın, askerlerini beslemek için mahvoldular ve garnizonları da hala vasat durumda. Onları savundukları için, Hindistan’ın avantajını kullanamadılar... Aynı hataya, burada kılıç zoruyla plantasyonlar kurmak isteyen Hollandalılar da düştü. Burada mükemmel depolar kurdular; her yerde çalışıyorlar; en iyi şeylere sahipler; gene de ölü harcamaları bütün kazançlarını tüketiyor. Şu bir kural olsun: Kar istiyorsan eğer, onu denizde ve tamamıyla ticarete ara. Zira, Hindistan’da garnizonlara saldırmak ve kara savaşları tartışmasız bir biçimde hatadır... ‘Çok sayıda liman, yerleşim yeri ve fabrika kazanç sağlamaz; [sadece] masrafları arttırır. Fakat masrafı karşılamaz. Size gerekli olan, gemilerinin, yatırım mallarının uygunluğu ve hizmetçilerinin çalışmasıdır... Burada ticaretinizi kurumlaştırmak, sandığınız kadar, sarayın yardımına muhtaç değildir. [Şirket üyelerinin] bir parça desteği ve sağduyusu, az bir masrafla, kar olarak [şirkete] geri dönecektir... Elbise, kurşun, diş, cıva ölü ürünlerdir ve asla bu ticareti kaldırmaz. Bunu değiştirerek yardıma koşmalısınız.”²⁸

18. yüzyılın ikinci yarısında Hindistan’ın başlıca üç gücü olan Marathe İmparatorluğu, Haydarabad Nizamı ve Maissour Prensi, İngiliz egemenliğinin henüz bütünüyle dışındaydılar. Çok sağlam bir temele dayanmakla birlikte, İngiliz egemenliği Hintlilerin çoğunluğu tarafından çok az tehlikeli görülüyordu. Bu nedenledir ki iç savaşlar sürüp gitti: Bu savaşlar, İngiliz girişimcilerin en büyük yardımcısı oldu.²⁹ Bu safhada Hindistan’ın “geleneksel yapısı” çökertilmeye başlatıldı. İngiltere’de iktidarın, büyük ölçüde, plütokrazi ve aristokrasinin elinde olduğu 18. yüzyıl boyunca Hindistan, İngilizler tarafından dünyada görül-

²⁷ Aktaran: Yücel Bulut, a.g.m., s. 79.

²⁸ Sir Richard Burn, “Jahangir”, *The Cambridge History of India: The Mug/wi Period*, Cambridge University Press, 1937, Cilt VII, s. 23-25’ten aktaran: Yücel Bulut, a.g.m., s. 79.

²⁹ Raimondo Luraghi, a.g.e., s. 155.

memiş bir şekilde sömürüldü, talan edildi.³⁰ On sekizinci yüzyılda İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Hindistan'daki egemenliği rakipsiz kalmaktaydı. Yerel idareler, pek çok kez, İngilizlere karşı koymaya çalışmışlarsa da, neticede mağlup olmuş ve İngilizlere yeni imtiyazlar vermek zorunda kalmışlardı. Her yeni imtiyaz da İngilizleri daha fazla güçlendirmekte; buna paralel olarak da, yerli güçlü daha bir yoksulluğa ve yılgınlığa itmekteydi. [...] İngilizler, her türlü baskı yöntemini kullanarak, Hintli üreticilerinin yalnızca kendilerine mal üretmelerini sağlamışlardı. Tüm koşulları kendileri belirliyorlardı ve Hintli üreticileri bu şartları yerine getirmeleri için askeri yöntemler dahi uyguluyorlardı. Hintlilerin atölyelerini, verdikleri siparişleri en avantajlı koşullarda ve en kısa zamanda yerine getirmelerini sağlamaları için, bir nevi hapishaneye çevirmişlerdi. Kendileri çok düşük vergiler ödedikleri halde, yine de Hint mallarıyla rekabet edememekteydiler.³¹ İngiliz burjuvazisi ile Hindistan egemen sınıfı arasındaki ortaklık, bu şirket aracılığıyla pekiştirildi. İngiliz sanayi burjuvazisi, kendi ürünlerini rahatça satabilmek için, rakip ürünleri piyasadan silmek gerektiğine inanıyordu. Bu amaçla İngiltere ve Avrupa pazarlarını Hindistan'ın geleneksel ihraç malı olan pamuklu kumaşlara kapatmak yolunda büyük çaba gösterdi ve bunda başarılı oldu. Tabii bununla da yetinmedi, Hindistan'a gittikçe artan miktarlarda pamuk ipliği ve pamuklu kumaş ihraç ederek, ülkenin pamuklu sanayisini çökertti.³² 1690'a doğru İngiliz East India Company ajanlar, Ortadoğu'ya gönderilen pamukluların Avrupa'ya giden miktar dört katı olduğunu bildirmektedirler. Malumdur ki, 17. yüzyılda Hint pamukluları Ortadoğu'dan sonra Avrupa pazarlarını da istila edecek, bu hareket bir bunalım dönemi ve ardından batı Avrupa memleketlerinde pamuklu sanayinin yükselmesine yol açacak ve nihayet 18. yüzyıl ikinci yarısında geniş pazarlar için massiv üretim yapma gereği, bu sanayiye mekanik yöntem ve araçların uygulanması ile batıyı büyük sanayi devrimi-

³⁰ Cihan Dura, "Hindistan Dersleri", [Çevrimiçi] <http://www.turksolu.org/75/ekonomi75.htm> (Erişim tarihi: 10.11.2012)

³¹ Yücel Bulut, a.g.m., s. 87.

³² 1651'de Moğol hükümdarı Aurangzeb bir ferman yazarak, İngilizlere vergi vermeden ticaret yapma hakkını tanımıştır ve aynı yıl Kalicutta limanında şirket binası inşa edilmiştir. Moğol hükümdarı Aurangzeb'in ölümünden sonra (1707) Bengal'deki küçük prenslikler (*nawablar*) ile Şirket arasındaki çekişmeler ortaya çıkmıştır. İngiliz şirketine tanınan imtiyazlardan rahatsızlık duyan *nawablar*, şirketin vergi ödemesi konusunda ısrarcı olmuşlardır. Kazançlarının düşeceği tehdidini hisseden İngiliz Şirketi bu süreçte birçok savaşa girişmiş ve bu savaşlardan toprak kazanımları elde ederek durumunu daha da avantajlı ve kazançlı hale getirmiştir. Söz konusu savaşlar şunlardır: (1756-57) Plassey Savaşı - Robert Clive ile Bengal *nawabı* Sirajuddaulah (Şirketin ilk büyük zaferi), (1764) Buxar Savaşı - Robert Clive ile *Nawab Mir Jafar*. (*İkinci zafer ile Şirket kendini *nawab* olarak ilan etmiştir.*), (1767-1799) Mysore Savaşları - Tipu Sultan ile İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, (1782-1819,) Maratha Savaşları - Marathalar ile İngiliz Doğu Hindistan Şirketi arasında gerçekleşmiştir.

ne götürecekti.³³ 18. yüzyılda İngiltere’de sanayi devriminin gerçekleşmesiyle, makinenin endüstriye sokulması, büyük modern endüstrinin gelişmesi, yoğun üretime geçilmesi ve üretim masraflarının düşürülmesi sayesinde Manchester tekstil endüstrisinin Hindistan’ı iyi ve ucuz ürünlere boğması sağladı. Bunun karşısında, askeri bakımdan silahsızlandırılmış ve boyun eğmiş Hindistan’daki zanaat sahipleri ekonomik bakımdan da savunmasız kaldılar. Buharlı gemilerin işletilmesine başlamasıyla İngiltere ve Hint Okyanusu arasındaki bağlantı çok çabuklaştı ve yıkıntıyı hızlandırdı. Böylece İngilizler, Hindistan’dan ucuza iplik satın almak, İngiltere’ye göndermek ve bu ipliği İngiltere’de işledikten sonra işlenmiş ürünleri Hint pazarına dökme olanağı buldular ve yerli zanaatı yıktılar. Öte yandan, İngiliz çiftçileri bütün çivit, çay ve kahve üretimini tekellerine alıyorlardı. Bu da kendilerine çok kazanç sağlıyordu, çünkü Hindistan’ın bir tarım ülkesi haline sokulmasıyla çok ucuza bir sürü tarım işçisi bulunabiliyordu. Ama Hindistan toprağında zaten tarımla uğraşan büyük bir köylü topluluğu vardı ve genellikle tarımdan geçinen topluluklara özgü olan kıtlık dışında, toprak bu halkı da besleyebiliyordu. İngilizler geldikten sonra yıkılan bu zanaat-kârlar da toprağa dönünce, kırsal kesimde gereğinden fazla insan toplandı. Bu yüzden açlık ortaya çıktı. Öyle ki, Hindistan’daki bu açlık bir çırpıda binlerce insanın ölümüyle sonuçlandı. (Büyük Bengal Kıtlığı, 1769-1770).³⁴ Bu bağlamda W. Howit’in, Londra’da 1838’de yayımlanan *Kolonizasyon ve Hristiyanlık* adlı kitabına *Oriental Herald* gazetesinden koyduğu Hindistan’da Britanya’yı anlatan bir yazı manidardır: “İmparatorluğumuz fikre dayanan bir imparatorluk değildir, yasalara da dayanmaz; doğrudan doğruya zorla kazanılmıştır... hala da öyle yönetilmektedir. Ülkenin hiçbir kısmı gönül rızasıyla alınmamıştır... önce mallarımızı satmamız için sahile çıkmamıza izin verilmişti... sonra azar azar, bazen zor, bazen de hileyle... ülkenin eski hükümdarlarını alaşağı ettik, soyluların gücünü ellerinden aldık ve endüstrilerini, kaynaklarını sürekli sömürerek halkın bütün fazlasını ve taşınabilir servetini elinden alıyoruz.”³⁵

³³ “1650-1750 döneminde İngiltere’de Hint pamukluları, özellikle kibar sınıf için ince muslinler, chintz (Türkiye’de çit diye bilinen iyi kalite basmalar, calico denen nispeten ucuz pamuklular, Masulipatam, Dakka, Gücerat, Bengal lüks pamuklular, İngiliz East India Company’nin bütün ticaretinin dörtte üçünü oluştuyordu. 1680’lerde İngiliz kumpanyası ithalatta bir buçuk milyon parça üzerine fırlayarak rekor bir düzeye çıktı. Bundan sonra yasaklara ve kısıtlayıcı önlemlere rağmen, Hint pamukluları piyasaya hakim oldu.” Halil İnalcık, “Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı: II, Ankara, 1979-1980, s. 12.

³⁴ Raimondo Luraghi, a.g.e., s. 161-162.

³⁵ Leo Huberman, a.g.e., s. 181.

İngiltere'nin Pamuklu İhracatı, 1825-1860

Osmanlı Ülkesine İhracat		Bütün İhracat Toplamı	
Pamuklu (bin yarda)	Pamuk İpliği (bin libre)	Pamuklu (bin yarda)	Pamuk İpliği (bin libre)
1825	3,578	137,129	35,334
1830	15,940	219,355	64,645
1835	25,692	421,122	118,470
1845	46,793	673,268	135,144
1850	31,124	757,979	131,370
1855	132,605	1,230,827	165,493
1860	229,201	-	-

İngiliz sömürgeciliğinin Hindistan'daki uygulayıcısı Doğu Hindistan Şirketi'nin ihracat faaliyetlerinin yıllara göre dağılımı.³⁶

1772'de Hindistan'a gelen yeni vali Warren Hastings usta bir devlet adamıydı. Yağmayı ve sömürüyü durdurmayı beceremedi, ama daha düzenli idare yöntemleri getirmeyi başardı. Warren Hastings döneminde İngiltere ilk olarak sömürmekle yetinmeyip egemenliği altına almış olduğu ülkeleri yönetme yeteneğini ispatlıyordu.³⁷ Hastings'in kontrolü altında, "Hindu dilleri için doğuluşturulmuş bir elit zümre oluşturmayı ve Hindu geleneklerine cevap vermeyi" amaçlayan yeni bir kültürel siyaset irad edildi. Yöneten ile yönetilen arasındaki psiko-kültürel boşluğa köprü kurmak hedeflenmişti.³⁸ Hastings, yalnızca siyasi değil, aynı zamanda eyaletlerin ahlaki ve akli olarak da gelişmelerini sağlamak için çalıştı. Onun temel inançları aynı zamanda, Oryantalist hareketin de inancı oldu: Hindistan'ı etkili bir biçimde yönetmek için, Hindistan'ı sevmelisin; Hindistan'ı sevmek için onun insanlarıyla iletişim kurmalısın ve onun insanlarıyla iletişim kurmak için de onun dillerini öğrenmelisin.³⁹ Oryantalist hareketin,

³⁶ F.E. Balley, *British Policy and the Turkish Reform Movement*, Cambridge, Mass., 1942, 247-70; 1869 rakamları şuradan: J.L. Farley, *The Resources of Turkey*, London, 1862, s. 62. Karş. Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul, 1974, s. 49. Aktaran: Halil İnalçık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", s. 48.

³⁷ Raimondo Luraghi, a.g.e., s. 155.

³⁸ David Kopf, "Oryantalizm ve Hindistan'ın Okumuş Elit Sınıfı", *Sömürgecilik ve Eğitim*, Haz. Philip G. Altbach Gail P. Kelly, Çev. İbrahim Kalın, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, s. 36.

³⁹ Yücel Bulut, a.g.e., s. 97. Örneğin, "1800'de Genel Vali Wellesley'in kurduğu Ford William Koleji, Oryantalist kuruluşların en önde gelenlerinden idi. Hindistan'daki doğuyla ilgili kitap ve el yazmalarının ilk koleksiyonunu oluşturan [kolej] kütüphane[sil], eserlerin Avrupa ve Asya dillerinde muhafaza edildiği muazzam bir yapı haline geldi. Genel Vali Hastings 1816'da, tüm koleksiyonun kataloglanmasını ve kuralların, "Kitapların korunmalarına azami dikkat gösterilecek şekilde" düzenlenmesini emretti. Müteakip kataloga genel yekûn olarak 11.335 matbu ve el yazması eser kaydedildi. 23 Ekim 1818'de Hindistan'ın ilk halk kütüphanesi açıldı." David Kopf, a.g.m., s. 39.

Hindistan geleneğinin modernizasyonu diyebileceğimiz şeye önemli katkılarda bulunmuş olduğunu görebiliriz; Batıcılar, bu başarıyı küçülttüler, İngiliz tarafı emperyalistler, Oryantalistlere itibar etmediler. Çünkü Kipling zihniyeti⁴⁰ Doğu ve Batının fikri düzeyde buluşmasını asla kabul edemezdi.⁴¹ Luraghi, İngiliz egemenliğinin ikiye bölünmüşlüğü Vali Lord Dalhouse kadar iyi canlandıran kişinin az olduğunu belirtmektedir. Bu ikiye bölünmüşlüğü en belirgin yanları sömürmek ve örgütlemek, küçümsemek ve iyi yönetmek, yağmalamak ve ülkeyi ileri uygarlık düzeyine ulaştırmaktır. İngiltere, öbür sömürge ülkeleri kadar açgözlü olmakla birlikte (hatta onlardan da ileriye bu yanları, çünkü İngiliz sömürme örgütü daha etkindi) verimsiz bir yağmayla yetinmiyordu. İngilizler, sömürge halklarına kendi yönetimlerinin ve uygarlıklarının üstünlüklerini getiren ender (belki de tek) sömürgecilerden biriydi. İngilizler öncelikle Hint uygarlığının karmaşıklığını ve derinliğini tam olarak anlamışlardı.⁴² Bütün Hintlileri bir yönetim altında toplayarak Hint ulusunun temelleri atıldı. 300 değişik lisan ve şive kullanılan Hindistan'a İngiliz dili yaygınlaştırıldı. Tek yönetim ve yargı sistemi getirildi. Elbette bütün bunlar Hindistan'ı İngiltere'nin menfaatleri doğrultusunda daha etkin bir şekilde yönetmek amacıyla gerçekleşmekteydi.

1856'da Moğol hükümdarlığına son vermek amacıyla Lord Dalhousie tarafından Bahadur Şah Zafar son Moğol hükümdarı olarak ilan edilmiştir. Öte yandan Moğol Hanedanı'nın sonunu getirmek için uygulanan planlardan biri de Hint parasının üzerinden Moğol hükümdarının figürünün kaldırılması olmuştur.⁴³

Donald Quataert, "Sanayileşen Batı'nın literatüründe çok az konu Batı'nın sömürgesi olan ve Batı uygarlığını dünyanın geri kalan kısmına taşıyan demiryolları"

⁴⁰ "Doğu Doğu'dur Batı da Batı ve bu ikisi hiçbir zaman birleşmeyecektir."

⁴¹ David Kopf, a.g.m., s. 42.

⁴² Raimondo Luraghi, a.g.e., s. 160.

⁴³ Doğu Hindistan Şirketi'nin Hint parası üzerindeki figürleri ile ilgili daha kapsamlı bir çalışma/bilgi için bkz. [Çevrimiçi] <http://www.baldwin.co.uk/media/cms/auction-archive/auction-71/Indian%20Coins%20Lots%201489-1631.pdf> (Erişim tarihi: 20.12.2012)

rından daha büyüleyicidir” der.⁴⁴ Hindistan demiryollarının oluşumu İngiliz egemenliğinin ikiyüzlülüğünü kanıtlayan aşikar bir örnektir. Vali Lord Dalhouse döneminde Hindistan yarımadasına büyük masraflar harcanarak yapılan demiryolu şebekesi, bir taraftan İngilizlerin tasarrufunda yeni bir Hint pazarının kurulmasını sağlarken, diğer taraftan da İngiliz mallarını ülkenin en ücra köşelerine kadar kolayca ulaştırmaktaydı.⁴⁵ Demiryolu Hindistan’ın kalkınması yönünde lokomotif rolü oynayabilir, kaçınılmaz olarak yerli sanayilerin gelişmesini teşvik edebilirdi. Öyleyse, bu etki köreltilmeli; gelişme, başlamadan engellenmeliydi. Sonuçta iki şeytanî çare buldular. Şeytanlıklardan birincisi, özel olarak ayarladıkları bir tarife sistemi idi. Buna göre limanlarla üretim ve yerleşim merkezleri arasında taşınan mallardan daha az taşıma ücreti alınmıyordu. Buna karşılık Hindistan’ın, kendi ürünlerini merkezler arasında taşıyan demiryollarında ise çok daha yüksek ücretler uyguladılar. “Neden bu böyle?” diye soranlara da, kuşkusuz Adam Smith’in kitabına atıf yaparak çok bilimsel (!) yanıtlar veriyorlardı. İkinci önlem çok daha şeytanca idi: Limanları hammadde kaynaklarına bağlayan ana demiryolları standart genişlikte, buna karşılık iç ulaşımı sağlayan ikincil yollar farklı genişlikte yapılmıştı. Demiryollarının kesiştiği noktalarda, bir trenden diğerine aktarma yapmak çok pahalıya mal oluyordu. Ayrıca çeşitli hatların bilinçli olarak değişik genişlikte yapılması, ihracata yönelik olmayan doğal kaynakların geliştirilmesini önledi.⁴⁶ Bu durumda rekabet şansı kalmayan yerli sektörler çökerken, ticaret ve zanaat erbabı da gün gittikçe yoksullaştı. İngilizler sadece tarım ve zanaat değil aynı zamanda uyguladıkları gümrük politikasıyla da Hindistan ekonomisini ablukaya almayı başardılar. İngiliz malları % 2 gibi sembolik oranda gümrüklerle Hindistan’a girip, iç gümrüklere de tâbi tutulmadan kolayca pazarlanmaktaydı. Hindistan’daki sanayi çökertildiği için, ithal İngiliz mallarına bağımlı kalınmakta ve ortaya çıkan işsizliğin sebep olduğu sosyal buhranlar halk arasında gerginliği artırmaktaydı. Böylelikle, İngilizler askeri, siyasi bakımdan olduğu gibi ekonomik açıdan da ülkeyi kontrol eder hale geldiler.⁴⁷ İngiliz idari teşkilatının emri altında alt kademeleri çoğu Hintlilerden ibaret olan bir bürokratik teşkilat oluşturuldu ve böylece sömürge idaresi, haklarını korumaya çalışan soylu mahacir ailelerin yanında varlığını İngiltere’ye borçlu olan yeni bir yerel “orta memur sınıfı” oluşturdu. Ancak batılı eğitim prensipleri doğrultusunda eğitilen o zümreden çıkan yetiştirilmiş kimi

⁴⁴ Aktaran: Sinami Orhan, “Sömürü ve Batılılaşma-Muasırlaşmanın Aleti Olarak Demiryolları”, *Demiryolu Dosyası -Bir Mînakale Sistemi: Demiryolu*, [Çevrimiçi] <http://www.geocities.ws/sinamiorhanupto/kitapsindemir3.htm> (Erişim tarihi: 20.12.2012)

⁴⁵ “Hindistan Tarihi”, Hindistan Büyükelçiliği resmi web sitesi, <http://www.indembassy.org.tr/TR,66/tarih.html> (Erişim tarihi: 20.12.2012)

⁴⁶ Cihan Dura, “Hindistan Dersleri”, <http://www.turksolu.org/75/ekonomi75.htm> (Erişim tarihi: 10.11.2012)

⁴⁷ “Hindistan Tarihi”, Hindistan Büyükelçiliği Resmi Web Sitesi, [Çevrimiçi] <http://www.indembassy.org.tr/TR,66/tarih.html> (Erişim tarihi: 25.12.2012)

kalifiyeli kişiler daha sonra bağımsızlık hareketinin düşüncelerini benimseyeceklerdi. İngiliz idaresine karşı yapılan meşhur 1857 “Sepoy Ayaklanması” daha çok geleneksel elitler tarafından desteklendi ve Hindistan’ın doğrudan doğruya İngiliz İmparatorluğuna bağlanmasına sebep oldu (1858-1947). 1858’de “Doğu Hindistan Şirketi”ne son verildi ve Britanya devleti bu şirketin bütün görevlerini üzerine aldı. Hukuki olarak Kraliçe Viktorya 1876 tarihinde Hindistan İmparatoriçesi tahtına getirildi ve Hindistan Kralı Muavini (Viceroy of India) tarafından temsil edildi.⁴⁸

Sarı bölgeler, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi’nin sömürgecilik faaliyetleri sürecinde egemenlik kurduğu ve zamanla genişleyen toprakları ifade etmektedir.

Sonuç Yerine

15. yüzyıldan itibaren Osmanlı’nın geleneksel Doğu güzergâhlarını denetim altına alması ve dünya egemenliğini ele geçirmesiyle birlikte Portekizlilerle başlayan okyanus ötesi seyahatler ile Doğu’ya ulaşma çabası ve ardından gelen süreç, feodal Batı’nın çıkmazlarını aşma çabasını ifade etmektedir. Batı’nın gerek Yunan ve Roma dönemlerinde gerekse hapsediği ortaçağ karanlığında ihtiyaç duyduğu çözüm Doğu kaynaklı olmuştur. Yağma, sömürü, korsanlık ve hatta bu yağmacılığa Hristiyanlık ideolojisi örtüsü altında adı dahi konulmuş Haçlı Seferlerinin anlamı, Batı’nın Doğu’nun zenginliklerine olan muhtaçlığıdır. Batı insanı için serfiliğin, feodal düzene katılmada -daha doğrusu yaşam şansını elde etmede- tek çıkış olduğu bu karanlık çağı aşmaya başlanması, geleneksel Doğu’ya ulaşmada yeni güzergâhların bulunması -ve yeni kıtanın keşfi- ile gerçekleşmiştir. Dünya egemenlik dengelerinin Batı lehine çevrilmesinin en önemli faktörlerinden birisi de sömürgecilik faaliyetleridir. Portekiz, İspanya, Fransa, Hollanda ve ardından 250 yıllık

⁴⁸ Mehmet Yılmazata, “Sömürgecilik Faktörü ve Hint Toplumu”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı: 14, 2009. [Çevrimiçi] http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3174/somurgecilik_faktoru_ve_hint_toplumu (Erişim Tarihi: 26.12.2012)

dev bir organizasyon olarak Hindistan'a ayak basan İngiltere'nin sömürge zihniyeti, 19. yüzyıldan beri batının kendisini "ileri uygarlık" seviyesinde tanımlaması ve dünya egemenliğini kesin bir biçimde elinde geçirmesi ile doğrudan ilişkilidir. Hindistan örneğindeki sömürgecilik olgusunda gördüğümüz üzere, iktisadi yapıyı altüst etmiştir. Hindistan'daki dokuma tezgâhları yıkılmış, İngiltere'deki tezgâhlarda dokunup üretilerek bir zamanlar üreticisi olan halka geri satılmıştır. Bu yöntem Batı'ya -özelde İngiltere'ye- zenginlik akışı sağlamıştır. Tesadüftür ki Batı'nın Doğu toplumlarına müdahalesi hem 19. yüzyılda hem de -Arap Baharı çerçevesinde- günümüzde "ilerleme ve uygarlık" adına alkışlanmaktadır. Marks, Hindistan üzerine kaleme aldığı yazılarında İngilizlerin Asya'da binlerce yıllık Doğu despotizmine son vermekle gerçek bir sosyal devrime yol açtıklarını belirtmektedir: "İngiltere'nin Hindistan'da yerine getireceği iki iş vardır: Bunlardan biri yıkıcı öteki yapıcıdır: 1. Eski Asyai toplumun ortadan kaldırılması, 2. Batı toplumunun maddi temellerinin Asya'da atılması."⁴⁹ Marks'ın İngiltere'nin yerine getirmesini düşündüğü her iki eylem de gerçekleşmiştir ve bu eylemler Doğu'dan Batı'nın avuçlarına zenginlik akıtmıştır. Ticaret-fetih, korsanlık, yağma, sömürü kapitalizmin tohumlarını yeşertmiştir. Marks başka bir yazısında şöyle yazmaktadır: "Para... Bir yanağı doğuştan kan lekeli doğduysa, sermaye tepeden tırnağa kan damlayarak, her gözeneğinden kan ve kir fişkırlarak doğdu."⁵⁰

⁴⁹ K. Marks - F. Engels, *Sömürgecilik Üzerine*, Çev. Selahattin Hilav, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 38.

⁵⁰ Aktaran: Leo Huberman, a.g.e., s. 183.

Kaynakça

- Bayur, Y. Hikmet, *Hindistan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: III., Ankara, 1950.
- Bulut, Yücel, Hindistan'da İngiliz Sömürgeciliği, Oryantalizm ve William Jones, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi - 6. Sayı, İ.Ü. Basım ve Yayınevi Müdürlüğü, İstanbul, 2003.
- Delmas, Claude, *Avrupa Uygurluk Tarihi*, Çev. Nihal Önoğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1973.
- Doğu Hindistan Şirketi'nin Hint parası üzerindeki figürleri ile ilgili daha kapsamlı bir çalışma / bilgi için bkz.:
- [Çevrimiçi] <http://www.baldwin.co.uk/media/cms/auction-archive/auction-71/Indian%20Coins%20Lots%201489-1631.pdf> (Erişim tarihi: 20.12.2012)
- Dura, Cihan, *Hindistan Dersleri*, [Çevrimiçi] <http://www.turksolu.org/75/ekonomi75.htm> (Erişim tarihi: 10.11.2012)
- Eğribel, Ertan, Geleneksel Doğu Uygurluklarında Batı Yayılcılığı: İngiltere'nin Öncülüğü ve Hindistan Örneği", *Sosyoloji ve Coğrafya, Sosyoloji Yıllığı Kitap 15*, Kızılelma Yay., İstanbul, 2006.
- Hindistan Tarihi, Hindistan Büyükelçiliği resmi web sitesi, <http://www.indembassy.org.tr/TR,66/tarih.html> (Erişim tarihi: 20.12.2012)
- Huberman, Leo, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Çev. Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- İnalçık, Halil, *Rönesans Avrupası - Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- İnalçık, Halil, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı: II, Ankara, 1979-1980.
- Kopf, David, "Oryantalizm ve Hindistan'ın Okumuş Elit Sınıfı", *Sömürgecilik ve Eğitim*, Haz: Philip G. Altbach Gail P. Kelly, Çev. İbrahim Kalın, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.
- Luraghi, Raimondo, *Sömürgecilik Tarihi*, Çev. Halim İnal, E Yayınları, İstanbul, 2000.
- Marks, K., Engels, F., *Sömürgecilik Üzerine*, Çev. Selahattin Hilav, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1966.
- Okan, Oya, *Batı Düşüncesinde Liberalizm ve Tarihi Koşulları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.
- Orhan, Sinami, "Sömürü ve Batılılaşma-Muasırlaşma'nın Aleti Olarak Demiryolları", *Demiryolu Dosyası -Bir Minakale Sistemi: Demiryolu* [Çevrimiçi] <http://www.geocities.ws/sinamiorhanupto/kitapsindemir3.htm> (Erişim tarihi: 20.12.2012)
- Orsenna, Erik, *Pamuk Ülkelerine Yolculuk - Küreselleşme Üzerine Küçük Elkitabı*, Çev. Sösi Dolanoğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.
- Sedillot, Rene, *Değiş Tokuştan Süpermarkete: Tarih Boyunca Tacirlerin ve Ticaretin Öyküsü*, Çev. E. Nermi Erendor, Cep Yayınları, İstanbul, 1983.
- Sezer, Baykan, "Amerika'nın Bulunuşu ve Endüstri Devrimi", *500. Yılında Amerika*, Yay. Haz. Recep Ertürk, Hayati Tüfekcioğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.
- Sezer, Baykan, "Doğu Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri", *Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarihini içinde*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990.
- Sezer, Baykan, "Niçin Atlantik Ülkeleri?", "Tarihte Doğu Batı Çatışması Ders Notları - 1996-1997", *Tarihte Doğu Batı Çatışması, Sosyoloji Yıllığı Kitap 12*, Yay Haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kızılelma Yay., İstanbul, 2005.
- Şenyurt, Oya, "Jan Van Eyck'in Arnolfini Portresi'nde Gündelik Hayatın Mekan Üzerindeki İzleri", *Sosyologca*, Sayı: 4, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012.
- Yılmazata, Mehmet, Sömürgecilik Faktörü ve Hint Toplumu, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı: 14, 2009.
- [Çevrimiçi] http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3174/somurgecilik_faktoru_ve_hint_toplumu (Erişim Tarihi: 26.12.2012)